

БАГАТОРІВНЕВІСТЬ ЗМІСТУ КАТЕГОРІАЛЬНИХ ПОНЯТЬ “МЕТОД”, “МЕТОДОЛОГЕМА”, “МЕТОДИКА”, “МЕТОДОЛОГІЯ”*

Анатолій ФУРМАН

доктор психологічних наук, професор,
академік АН вищої школи України,
завідувач кафедри соціальної роботи,
в. о. директора НДІ методології
та економіки вищої освіти

Національного економічного університету,
головний редактор журналу
“Психологія і суспільство” (м. Тернопіль),

Володимир БАРАН,

Олексій ПАВЛЮК,

Раїса СІВАК

магістри (спеціальність “Соціальна робота”)

Юридичного факультету

Національного економічного університету

(м. Тернопіль)

Copyright © 2009

У статті вперше на чотирьох рівнях рефлексивної організації методологічного знання (філософська, загальнонаукова, конкретно-наукова і конкретно-тематична методології) чітко розмежовані інваріанти змістового наповнення категоріальних понять “метод”, “методологема”, “методика”, “методологія”. За результатами здійснення креативної рефлексії зазначених інваріантів створена матриця значеннево-сміслової поліфонії цих понять-категорій, що містить шістнадцять інваріантів їх коректного застосування як наддосконалого інструменту мислення-пізнання-проекування у системі професійного методологування, котре становить центральну ланку розвитку етнонаціональної культури і соціогуманітарного повсякдення.

---

* Дослідження здійснене в рамках колективної науково-дослідної теми «Соціогуманітарна мислєдїяльність як методологічна основа соціальної роботи» кафедри соціальної роботи ТНЕУ, затвердженої УкрНПІ на 2009-2013 роки (держреєстраційний номер 0109U000042).

Актуальність теми дослідження. Оскільки категоріальний аналіз та дієва категорійна система філософської методології загалом є засадничими у здійсненні методологування на будь-який предмет, то виняткової актуальності набуває проблема з'ясування обсягу і змісту таких категоріальних понять, як “метод”, “методологема”, “методика” та “методологія”.

Методологічна проблема. Не існує не лише багато помилок пізнання, а й однієї істини; відтак людське життя супроводжує не один метод діяння, причому як теоретичного (мисленневого), так і суто практичного (зокрема, фізичного). Звідси логічно припустити, що один і той же метод може бути використаний на різних рівнях методологічної роботи, щонайперше на філософському, загальнонауковому, спеціально-науковому та конкретно-тематичному [див. детально 5, с. 63–74]. Вочевидь це повно стосується і таких складних інструментів категоріального аналізу-рефлексії-розуміння-мислення, як “метод”, “методологема”, “методика”, “методологія”.

Стан наукової розробки теми дослідження. Фундамент розвитку сучасної методології як сфери рефлексивної мислєдїяльностї, її складових, форм, методів, засобів та інструментів закладений у науково-філософській школі відомого російського мислителя Г.П. Щєдровицького (1929–94 роки) [див. 1; 9]. В Україні його оригінальні методологічні напрацювання підтримують та розвивають на якісно новому рівні Г.О. Балл, О.П. Зінченко, Ю.В. Луковенко, В.А. Нікітін, І.Г. Фішман, а також А.В. Фурман і його наукова школа, візитівкою якої є журнал “Психологія і суспільство” (виходить у світ із 2000 року) і методологічний альманах “Вітакультурний млин” [див. 2]. Крім того, у рамках останньої вивчається *категоріогенез* як напрям професійного методологування [6]. Але й досі не розведені зміст, обсяг та значеннєво-сміслові інваріанти таких категоріальних понять, як “метод”, “методологема”, “методика”, “методологія”.

Річ у тім, що саме інваріанти як незмінні за будь-яких умов і перетворень величини-параметри прикладного і суто практичного філософування становлять підвищений інтерес професійних методологів, науковців, управлінців, тому що диференціюють коректне вживання цих та інших категорій як найпотужнішого інструменту проблемно-модульної мислєдїяльностї залежно як від рівня проведення методологічної роботи (від буденно емпіричного та локально-тематичного до загальнофілософського), так і від особливостей упредметнення пошукувань чи актів творення (від простих предметів до складноорганізованих механізмів і систем й далі – до межових світоглядних універсалій).

Мета дослідження полягає у здійсненні мисленнєво-концептуального розмежування інваріантів обсягу та змісту категоріальних понять “метод”, “методологема”, “методика” та “методологія” у рамках форм, засобів та інструментів вітакультурно зорієнтованого професійного методологування [див. 5; 7].

Для досягнення зазначеної мети нами розв’язувалися такі **завдання**:

- 1) обґрунтувати багатозмістові інваріанти вищезгаданих категоріальних понять залежно від рівня здійснення теоретико-методологічної роботи;
- 2) створити матрицю інваріантів значеннєво-сміислової поліфонії цих категоріальних понять.

Об'єктом дослідження є зміст, обсяг та значеннєво-смісловне наповнення категоріальних понять “метод”, “методологема”, “методика”, “методологія” у відмінності та єдності, самодостатності та взаємодоповненні.

Предмет дослідження – концептуально-змістові інваріанти застосування вищезазначених категоріальних понять у вітакультурній методології.

Головна ідея дослідження полягає у можливості здійснення такої методологічної рефлексії обсягу та змісту вищезазначених категоріальних понять, яка дасть змогу чітко обґрунтувати значеннєво-смісловні інваріанти їх застосування на різних рівнях організації методологічного знання, а відтак інструментально збагатить професійне методологування на будь-який предмет і стане рушієм подальшого розвитку вітакультурної методології. Саме ця ідея й знайшла достатньо повне втілення у новоствореній таблиці, що названа нами “*матрицею інваріантів значеннєво-смісловної поліфонії категоріальних понять “метод”, “методологема”, “методика”, “методологія”*” (*див. табл.*).

Сутнісний виклад матеріалу дослідження. Поняття “метод” (від грец. μέθοδος – “шлях через”) не випадково має античне походження. Це вказує на те, що філософія як специфічна, історично змінна (головно прогресуюча), форма організації знань, мислення, діяльності та особливого практикування взагалі (філософування) зародилася саме в Древній Греції. В англійській мові, скажімо, відповідне слово (*method*) з'явилося лише у 1541 році, що було запозичене із французької та латини.

За час існування філософії, а пізніше і науки, в історії людства поняття “метод” одержало низку синонімів та слів-замінників. І якщо у попередні століття ці слова відображали фактично одне й те ж, то сьогодні “існують кілька термінів, які вживаються для позначення поняття про метод, а саме науковий підхід, принцип, засіб, прийом; але, звісно, повною мірою вони не збігаються за змістом та обсягом” [4, с. 72]. Аналогічне стосується також категорій “методика” і “методологія”.

Поняття “методологема” у роботах сучасних методологів і науковців узагалі має протилежні трактування. Так, вітчизняний науковець В.А. Чернієнко визначає методологеми як різні методологічні мотиви, підкреслюючи, що “при цьому слід враховувати, що одні з них краще за інші відповідають реальній історії і цим претендують на статус науки, що ліквідує (змінює) історичний дискурс” [8, с. 338]. Натомість російський науковець В.Г. Горб під методологемою розуміє “ап'юріну конструкцію (передусім стосовно конкретного виду дослідження), що постає у вигляді теорії чи моделі, яка використовується для продукування того чи іншого реального проекту” [3, с. 3]. При цьому він зазначає, що підтримує визначення В.О. Костіна, для якого “поняття методологема фіксує роль різнорідних теорій щодо досліджуваних об'єктів чи їх груп” [Там само]. Зовсім по-іншому визначає методологему А.В. Фурман: це – “найкоротше рефлексивне визначення методологічної позиції у системі колективної методологічної діяльності чи професійного методологування, а також методологічне обґрунтування наукового, у тому числі парадигмального, підходу, котрий прийнятий дослідником до реалізації під час постановки і розв'язання актуальних або потенційних проблем” [5, с. 123]. І при цьому підкреслює, що “методологема є своєрідним маркером тієї чи іншої методологічної позиції” [Там само].

Таблиця

Матриця інваріантів значеннєво-сміслової поліфонії категоріальних понять
 “метод”, “методологема”, “методика”, “методологія”

Рівні рефлексивної організації методологічного знання	Категоріальні поняття				Головний об'єктивований підсумок-результат
	“Метод”	“Методологема”	“Методика”	“Методологія”	
1. Філософська методологія	головно шлях створення світу ідей чи ідеальних сутностей, систематизована сукупність кроків або дій, які треба здійснити для виконання задань, досягнення мети	найкоротше рефлексивне визначення методологічної позиції в будь-якій системі філософування, а також чітке методологічне обґрунтування наукового, у тому числі й парадигмального, підходу, який приймається мислителем чи науковою школою до реалізації під час постанови і розв'язання найзагальніших проблем людського буття	набір взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного проведення роботи чи чітко упредметненої діяльності	основа, на якій базується будь-яка зріла діяльність; система принципів і способів організації мислєдальності, а також вчення про цю систему	Світглядні системи
2. Загальнонаукова методологія	самобутий спосіб рефлексивного здійснення наукового пізнання, або система прийомів, що свідомо	усвідомлені апріорні знання, що організовані як сутність-теорія чи гносеологічної моделі і вжористовуються для продукування нових наукових знань і	вчення про методичне подання науки та предмета вирішення теоретичних завдань і водночас:	творення універсальних принципів, засобів і форм наукового пізнання, які застосовуються у широких колах наук	Наукова картина світу

<p>3. Конкретно-наукова методологія</p>	<p>застосовується у професійній науковій діяльності</p>	<p>збагачення світу культури</p>	<p>специфічна практика (методична робота)</p>	<p>система знань, у тому числі й певний категоріальний лад, створюваних науковими школами, виходячи з особливостей предмета окремої науки</p>	<p>Онтологічні моделі</p>
<p>4. Конкретно-тематична методологія</p>	<p>оформий шлях, спосіб чи засіб отримання сутності предмета пізнання; світове та послідовне застосування способу досягнення поставленої мети як сукупності технологій, процедур і прийомів дослідження</p>	<p>відрефлексована траєкторія мислення, яка реалізується під час науково-дослідної діяльності чи у процесі розробки нових концепцій, теоретичних моделей</p>	<p>опис об'єкта і процедур визначення конкретних цілей і завдань, реалізація якого забезпечує їх досягнення</p>	<p>розробка конкретного мислительного інструментарію дослідження стосовно вирішення пізнавальних задач чітко визначеного типу</p>	<p>Місцесхеми</p>
<p>Діалектична категорія</p>	<p>спосіб визначення фрагмента реальності, тематизованої дійсності, виявлення нових фактів і явищ. І на основі їх побудова узагальнень, висновків, практичних рекомендацій</p>	<p>мислесхеми, у процесі якої виявляються нові факти, що дозволяють конкретизувати уточнити окремі компоненти теорії</p>	<p>послідовність прийомів, правил, засобів виконання конкретної експериментальної роботи, що забезпечує запланований результат</p>	<p>універсальне</p>	<p></p>

Ситуація наявності багатьох протилежних поглядів на одну і ту ж річ (реальний чи ідеальний об'єкт, предмет думки чи дій) загалом є позитивною не лише на початкових етапах становлення науки, а й на більш зрілих, особливо під кінець ХХ століття, коли на часі надважливими стають міждисциплінарні і навіть міжнаукові й, закономірно, поліпредметні дослідження. Проте в останньому випадку таке багатоголосся розумінь і визначень культурно значуще не саме собою, тобто не пов'язане напряму із внутрішнім хаосом плюралізму думок і поглядів, а залежить від чіткої ієрархічної організованості знань, щонайперше найбільш досконалими – матричною, модельною, схематичною, модульною формами їх об'єктивації-презентації.

Саме цій методологічній вимозі й відповідає запропонована нами модель інваріантів коректного вживання чи не найскладніших дефініцій, визначень, позицій у царині сучасної вітакультурно зорієнтованої і постнекласично налаштованої методології. Мовиться передусім про чітке розмежування значеннево-смыслового наповнення фундаментальних термінів-категорій на різних рівнях здійснення методологічної роботи, що результативно осідає в методологічних знаннях різної якості та культурної вагомості.

Очевидно, що вищевиголошене потребує окремих, більш ґрунтовних у форматі теоретизування і з використанням наявних форм, способів, засобів та інструментів професійного методологування, досліджень і розробок. Перспективним видається рефлексивна проекція отриманих інваріантів значеннево-смыслового наповнення засадничих категоріальних понять на рівні зазначеного методологування, зважаючи на низку раніше встановлених критеріїв їх аргументованого виокремлення.

1. *Бабайцев А.Ю.* СМД-методология // Новейший философский словарь. – 3-е изд., исправл. – Мн.: Книжный Дом, 2002. – С. 923–926.

2. Вітакультурний млин: Методологічний альманах / наук. конс.-ред. А.В. Фурман. – 2005. – Модуль 1. – 64 с.; 2005. – Модуль 2. – 74 с.; 2006. – Модуль 3. – 52 с.; 2006. – Модуль 4. – 56 с.; 2007. – Модуль 5. – 76 с.; 2007. – Модуль 6. – 54 с.; 2008. – Модуль 7. – 59 с.; 2008. – Модуль 8. – 44 с.; 2009. – Модуль 9. – 69 с.

3. *Горб В.Г.* Методология практической деятельности как теоретическая основа разработки индивидуальных педагогических технологий // [http://journals.uspu.ru/ped1\(2\)2008](http://journals.uspu.ru/ped1(2)2008). – 5 с.

4. *Крушельницька О.В.* Методология та організація наукових досліджень: Навч. посіб. – К.: «Кондор», 2003. – 192 с.

5. *Фурман А.В.* Ідея професійного методологування: Монографія. – Ялта-Тернопіль: Економічна думка, 2008. – 205 с.

6. *Фурман А.В.* Категоріогенез як напрям професійного методологування // Психологія і суспільство. – 2008. – №2. – С. 53–58.

7. *Фурман А.В.* Методология наукових досліджень: Модульно-розвивальний підручник // Фурман А.В., Гіряк А.Н. Психодидактична експертиза модульно-розвивальних підручників: Монографія. – Тернопіль: Економічна думка, 2009. – С. 262–310.

8. *Черниченко В.А.* К генезису критики истористических методологем // Актуальні проблеми духовності: Збірка наук. праць. – Кривий Ріг: Видавничий дім, 2005. – С. 338–346.

9. *Щедровицкий Г.П.* Избранные труды. – М.: Школа культ. политики, 1995. – 760 с.

Надійшла до редакції 04.12.2009.